

НАПРАВЛЕНИЕ
“СТАРА И СРЕДНОВЕКОВНА ИСТОРИЯ”

Иван Тодоров/Ivan Todorov

ТАЛОС (Τάλως) И ЛЕГЕНДИТЕ ЗА ТАЛАСОКРАТИЯ
(θαλασσοκρατέω)

Talos und die Legenden von Thalassokratie

Der Name des Riesen Talos (Τάλως), obwohl sehr unterschiedlich in den Legenden aus der prähistorischen Periode des alten Griechenlands vertreten, hat auch in historisch belegten Ereignissen Eingang gefunden. In einem Textfragment des griechischen Historikers Diodor von Sizilien (Diod. Sic. VII, frg. 11) ist ein Verzeichnis der Völker enthalten, die Seeherrschaft (θαλασσοκρατέω) ausgeübt haben, was soviel bedeutet, dass sie als Seemacht die für die Schifffahrt günstigen Küstengebiete (Inseln, Inselgruppen, Buchten) beherrschten. In der Zeit um den Jahrtausendwechsel von dem II ins I Jahrtausend v. Chr. war diese Herrschaft hinsichtlich der Art und des Charakters der Schifffahrt von großer Bedeutung. Der „Dienst“, den man Talos aufgetragen hat, Wächter der Küste von Kreta während der Herrschaft von Minos zu sein, kann auf dieses Verständnis von Seeherrschaft bezogen werden. Angeführt werden auch andere ähnliche legendäre Ereignisse.

Schlüssel Worten und Terminus:

Talos (Τάλως). 1. Mith. Athener, Sohn Polykaste, Neffe und Schüler des Daidalos.
2. Kretische Sagengestalt von Hephaistos aus Bronze geschaffen. Um Mynos als Wächter der Insel zu dienen.

Θαλασσοκρατέω. Die Macht über des Meers.

Ναυκρατέω. Die Macht über des Meers, aber erreichen dank Überlegenheit von Zahl das Schiffe.

Името на чудовището Талос (Τάλως) от гръцката митология представлява съвкупност от митологични предания, стоящи във връзка с дописмения период в историята на древна Гърция. Подобно на други митологични персонажи около неговото име присъстват многобройни вариантни сюжети на представяне, което създава впечатление за своеобразна универсалия в историята на о-в Крит,

Егейско и Средиземно море през късната бронзова епоха¹. Независимо че в аналитичен план в модерната литература² са дадени различни решения на неговия сложен образ в следващите редове ще се опитаме да ангажираме две от основните версии на легендите за Талос с упражняваната таласократия (θαλασσοκρατέω – *господство над морето*) на различните народи след края на Троянската война (1265–1255 г. пр.Хр.е. – по С. Blegen³).

Талос е *герой* от критските легенди и според запазените сведения представлява медно чудовище – великан (версия: меден бик), син на епонимичния легендарен цар на Крит – Крес (версия: бил изработен от Хефест). Той бил подарен от Зевс на цар Минос (версия: на Европа в качеството ѝ на съпруга на Зевс) за охрана на о-в Крит. Талос съвместно изпълнявал задълженията си и три пъти в деня обикалял острова като не допускал чуждите кораби до неговите брегове. Това ставало като към приближаващите се към острова кораби чудовището хвърляло камъни, с които ги прогонвало. Слабото място на великана била единствената жила, пълна с ихор (ἰχώρ) – безцветна течност, която се смятало, че е кръвта на боговете. Краят ѝ при петата на великана бил запушен с меден пирон. С тази подробност в съдържанието на критската версия за Талос се свързва и неговият трагичен край.

Плаващите към Крит аргонавти попаднали под обстрела на Талос, бдящ за опазването на крайбрежието на острова. Тук се намесила Медея, която очевидно знаела слабото място на великана. Тя омаяла чудовището, обещавайки му безсмъртие с вълшебна напитка. Питието обаче предизвикало сън у великана, от което се възползвала Медея, измъквайки пирона, затварящ жилата при петата му, така че ихорът изтекъл и Талос умрял. Независимо от съществуващите версии (увлечен в преследването на Медея, Талос не усетил как пиронът се закачил в остър камък; Талос бил убит от аргонавта Пенатий, който уцелил със стрела великана в петата) сюжетните линии в критската версия на мита свързват края на Талос с Язон и водените от него аргонавти (*Apollod. I, 9, 26; Apoll. Rhod. IV, 1640 ff; 1680 ff; Pausan. VIII, 53, 5*).

В съвременната литература се е наложило становището, че устните предания отнасящи се до Талос са едно от изключенията в гръцката митология⁴. В този си аспект Талос се явява в качеството на герой от критските легенди и според представените сведения се грижи за охраната на крайбрежното пространство на о-в Крит във времето, когато над острова царува цар Минос. В този смисъл за цялостното изграждане на представата за Талос като страж на критския цар е важно да се допълни и това, че той тълкувал също така три пъти в годината законите на Минос, написани на бронзови таблици пред подвластните му жители в техните поселения (*Plat. Min.*).

Легендарните предания за герой с името Талос предлагат и атическа версия на събитията, отнасящи се до времето на царуване на Минос на о-в Крит. Съобразно този сюжет се разглежда предисторията на изкусния строител

на лабиринта Дедал. Според нея Дедал произхождал от рода на митичния цар Ерехтей и се славел като изкусен майстор-ковач в Атина. В своето изкуство той обучил много ученици, но най-талантлив от тях бил синът на сестра му Поликаста, името на когото е достигнало до нас в няколко версии: Талос, Пердикс, Киркин, Тантал или Калос. Уменията на племенника му в ковашкото майсторство не били единственото достойнство, което той притежавал. С неговото име се свързват изобретяването на пергела и пилата – инструменти, които били много ценни в професията на ковача през бронзовата епоха. Находчивостта и изобретателността на Талос обаче не попадали на Дедал и той коварно увлякъл младежа на акропола близо до отвесния склон, откъдето неочаквано го бутнал, за да се разбие в скалите. Твърди се, че причина за това е била и кръвосмесителната връзка на Поликаста със сина ѝ. Независимо от причините, но опетненият с убийство Дедал трябвало да се спаси и така той попаднал при цар Минос на о-в Крит. Тук той се отличил отново със своите умения – особено в строителството, но и си спечелил много неприятности. Съществувало подозрение, че Дедал е помогнал за връзката между Посейдон и Пасифая, жената на цар Минос. От друга страна, цар Минос се опасявал да не бъдат издадени тайните при строителството на лабиринта. Това наложило затварянето на Дедал заедно с неговия син Икар, роден от робинята на Минос Навкрата. Независимо от по-нататъшното развитие на сюжета в легендарните разкази за живота на Дедал и отношението му с цар Минос, необходимо е да се отбележи, че те съвпадат с времето, когато цар Минос има господство върху моретата и корабоплаването в Егейско и източната част на Средиземно море⁵. Това господство той упражнявал във всяко съмнение благодарение на мощния флот от кораби, с който разполагал. В този смисъл най-подходящия термин за изразяване на тази мощ успешно се покрива с гръцкия израз *ναυκράτεω/ναυκρατία* (*Apollod. III, 15, 8–9; Ep. 1, 12; Hyg. Fab. 39; Diod. Sic. IV, 76, 6; Pausan. VII, 4, 5–6*).

Посоченият по-горе термин *ναυκράτεω* (*ναῦς* – кораб и *κράτος* – сила, *мощ; власт*) в смисъла за упражнявано господство върху корабоплаването, благодарение на превъзходството от кораби не е така популярен в сравнение с въведения от Диодор Сицилийски (*Diod. Sic. VII, frg. 11*) смислово близък израз *θαλασσοκράτεω*, означаващ господство върху морето (*θάλασσα* – море и *κράτος* – сила, *мощ; власт*). В съвременната научна литература вниманието върху цитирания фрагмент, достигнал до нас чрез хрониката на Евзевий: Хиероним – Синкел е предмет на внимание и задълбочен анализ⁶.

Понятието *θαλασσοκρατία/θαλασσοκράτεω*, означаващ господство по море, владее морето е внушено от превода на фрагмента на Диодор Сицилийски (*Diod. Sic. VII, frg. 11*). Той съставя своеобразен списък на 17-те, които след края на *Троянската война* (1265–1255 г. пр.Хр.е.) са упражнявали тази власт. Според него таласократия са упражнявали лидийци и меони в продължение на 92 години; пеласги – 85 години; траки – 79 години (*Hieron.*

119, 18: 19); родосци – 23 години; фриги – 25 години; кипърци – 33 години; финикийци – 45 години; милетчани – 18 години; египтяни – ...; милиси – (18) години; кари – 61 години; лесбосци – (68) години; фокейци – 64 години; самосци – ..., лакедемонци – 2 години; наксосци – 10 години; еретрийци – 15 години; егинци – 10 години Александър/Ксеркс ... (*Euseb. Chron. I, 225*).

Съвременното тълкуване на това твърдение не предполага буквалното разбиране за упражнявано господство върху морското пространство в смисъла на контрол върху корабоплаването, морските пътища и т.н. В светлината на утвърдените представи за развитието на морското дело и познанията за морска навигация през късната бронзова епоха се приема, че управлението на морските съдове и използването на морето в неговия стопански смисъл (риболов, търговия, пиратство и т.н.) предполага крайбрежното (каботажно) корабоплаване, или най-малкото в близост до суша (т.е. между острови или островни групи). В този смисъл контролът върху морските брегове, удобните и защитени заливи, даващи възможност за приставане на корабите са били от решаващо значение за развитието на морските дейности и корабоплаването. В тази връзка най-вероятно наложилото се убеждение за господството на изброените народи върху морето, по-скоро би следвало да се разбира в смисъла на власт над крайбрежните пространства⁶.

Цитираният по-горе списък изключва критяните от числото на тези, които са упражнявали таласократия. Безспорно в хронологическия смисъл времето, в което цар Минос е реализирал своята власт над моретата предшества Троянската война. Прави впечатление обаче разбирането, че таласократия в смисъла на охрана на крайбрежното пространство на о-в Крит се покрива от ролята на Талос. Едновременно с това обаче не бива да подценяваме кампанията на Минос при преследването на неговия брат Сарпедон, избягал в Кария с красивия Милет, в когото и двамата били влюбени (*Apollod. III, 1, 2; Pausan. VII, 2, 5*); преследването на Дедал от цар Минос, достигайки до о-в Сицилия (*Apollod. Ep. 1, 14; Diod. Sic. IV, 79*); ликвидирането на пиратството в Егейско море и т.н. В този смисъл господството на цар Минос отново ще повторим се доближава повече до разбирането за навкратия (*ναυκρατέω*).

От дописмените свидетелства, които биха могли да се възприемат в смисъла на защита на крайбрежното пространство бихме могли да включим сюжета от Омировата „Одисея“, когато Одисей и придружаващите го попадат в плен при циклопа Полифем (*Πολύφημος*), син на бог Посейдон и нимфата Тооса. В този си вид циклопът е представен като людоед и пастир, пасящ кози – занятие, с което се занимават и неговите съседи. За да се спаси от неговия плен Одисей, с подострен кол успява да ослепи циклопа. След бягството на героя и другите оцелели, те успели да избегнат с кораба си и канарите, които великанът хвърлял след тях (*Hom. Od. IX, 470–490; Hyg. Fab. 125; Apollod. Epit. 7, 4–9*). Макар че сюжетната линия като цяло има съвсем различна насо-

ченост, начинът, по който Полифем се опитва да накаже бегълците, твърде много напомня действията на великана Талос.

В тракийска среда съществуват също така легенди, имащи отношение към охраната на крайбрежното пространство и корабоплаването. В сюжетен план те се отличават от запазените предания за Талос и приключенията на Одисей. Все пак слепият прорицател Финей от траките, живеещи при Салмидесос, е този, който дава разумния съвет на Язон и плаващите с кораба Арго как да преодолеят Симплегадите (Συμπληγάδες, συμπληγάς – *сблъскващи*) – постоянно блъскащите се скали при входа на Тракийския Босфор (*Apollod. I, 9, 21–22*). Присъствието на опасните за корабоплаване скали се допълва и от факта, че Финей е наказан от боговете със слепота. Този факт обаче кореспондира и с преданието, отнасящо се до създаването на Халкедон – колонията основана от преселници от Мегара, и отсреща лежащия Византион. Според това предание по-благоприятното местоположение на Византион не било оценено от „слепците“ – т. е. живеещите на малоазийското крайбрежие жители на Халкедон (*Strab. VII, 6, 2*). Слепотата – още един детайл, присъстващ в митовете за контрола и опазването на крайбрежните пространства.

Легендарните предания и тяхното развитие в епичната литература – нерядко могат да бъдат включени в историческото повествование. Представените по-горе сюжети от ранните гръцки легенди според нас имат отношение към фрагмента от историческия текст достигнал до нас от името на сицилийския историк Диодор (I в. пр.Хр.). Първичният характер на представените митологични персонажи, като че ли поражда връзка в асоциативния смисъл с твърденията на старогръцкия писател, отнасящи се до ранната история на егейския и средиземноморски свят. Постигнатите успехи, публикувани в съвременната научна литература, представяща резултати, от анализа на легендарните предания, тяхната проекция върху реликтите откривани в археологическите паметници, и запазеното от трудовете на античната историография са онова предизвикателство, което може да мотивира опит за разширяване на вече предложените решения.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Грейвс, Р.** Мифы древней Греции. – Москва, Прогрес, 1992, 239–244; 452–454; **Лосев, Ал.** Мифология греков и римлян. – Москва, Мысль, 1996, 147–152; 157–164.

² **Грейвс, Р.** Цит. съч., 242–244; с. 454; **Лосев, Ал.** Цит. съч., 147–152.

³ **Vlegen, С.** Troy and the Trojans. – London, “Thams & Hudson”, 1963.

⁴ **Ботвиник, М.** Талос (Τάλως). – В: Мифы народов мира. Т. 2. Москва, Советская энциклопедия, 1982, с. 491; **Лосев, Ал.** Цит. съч., с. 147; **v. Geisau, Н. 2.** Talos (Τάλως/Κάλως). – In: Der kleine Pauly. Bd. V. – München, 1975, 503–504.

⁵ v. Geisau, H. Minos (Μίνως). – In: Der kleine Pauly. Bd. III. Stuttgart, 1969, S. 1334.

⁶ Myres, J. On the “List of the Thalassocracies” in Eusebius. – JNS, 26, 1926, 83–130; **Данов, Chr.** Altthrakien in den mythographischen Werken Diodors. – AAntPh.StHPh, 1963, 81–89; **Порожанов, К.** Сведението на Диодор за надмощието по море в Егейския басейн през XIII–VIII в. пр.н.е. – Векове, 1984, № 2, 19–23; **Lazova, C.** The Thracian Thalassocracy and the Literary Tradition during the Late Antiquity. – In: Thracia, 8, S., 1988, 17–22; **Фол, Ал.** Политика и култура в древна Тракия. – София, 1990, Наука и изкуство, 62–63; преглед и обобщение върху литературата: **Йорданов, Ст.** Троянската война, тракийската таласократия и движението на т. нар. Морски народи (Проблеми на проучванията). – В: Seminarium Thracicum, 5. Втори академични четения в памет на акад. Гаврил Кацаров. – София, 2001, 31–46 (http://www.kroraia.com/st_iordanov/troian_war.html).

⁷ Внущения в този смисъл: **Фол, Ал.** Гръцки извори за историята на древна Тракия. III. Тракия в Тукидидовата археология I 2–12; и II 14–17. – ГСУИФ, Т. 68, София, 1979, 8–13; **Фол, Ал.** Проучвания върху гръцките извори за древна Тракия. V. Генеалогисти и митографи от V–IV в. пр. н. е. – ГСУИФ, Т. 70. София, 1980, с. 9; **Фол, Ал.** Политика и култура, 62–63.

СЪКРАЩЕНИЯ

<i>ГСУИФ</i>	Годишник на Софийския университет. Исторически факултет. София
<i>AAntPh.StHPh</i>	Acta Antiqua Philippopolitana. Studia historica et philologica. Sofia, 1963
<i>JHS</i>	Journal of Hellenic Studies. London
<i>Der kleine Pauly.</i>	Der kleine Pauly. Lexikon der Antike. Bd. III. Stuttgart, 1969; Bd. V. München, 1975
<i>Seminarium Thracicum</i>	Seminarium Thracicum, 5. Втори академични четения в памет на акад. Гаврил Кацаров. София, 2001